

Práger László: Európából a bővülő Európába

Aula Kiadó, Budapest, 2000. 143 oldal

Sajátos műfajú, leginkább talán gazdaságtörténetinek tekinthető könyvet tart kézben az, aki Práger László művének olvasására adja a fejét. Amint a szerző bevezetőjében meg is fogalmazza: elsősorban azt vizsgálja, „hogyan két világháború pusztulási és pusztításai, a II. világháborút követően hazánkban a fejlett Európából való mesterséges kiszakítása után az ezredfordulón Magyarország mennyire van közel, vagy távol a földrész vezető országaihoz mérten a gazdasági-társadalmi valóságban, a reálszférában.”

A gazdaságtörténeti megközelítés előnyöket kínál, de hátrányai is lehetnek. A történeti megközelítés segít abban, hogy a magyar gazdaság második világháború utáni fejlődését 1989-ig, a rendszerváltás belső gazdasági feltételeinek kialakulását a ma szokásosnál jóval differenciáltabban minősítse a szerző, viszont már csak a könyv terjedelmi korlátainál fogva az időszakról adott kép elnagyoltabb, vázlatosabb is. Az utóbbira csak példaként említem, hogy az 1947–1968 közötti éveket a szerző – némi leegyszerűsítéssel fogalmazva – az elzárkózás, az Európától való lemaradás időszakának tekinti. Ez alapvetően igaz is, ám a gazdaságtörténetészek között nem is egy akad (például Berend T. Iván), aki az e századbeli – egyébként sikertelen – felzárkózási kísérletek közé sorolja az 50-es évek erőltetett iparosítási politikáját.

A kilenc fejezetre tagozódó könyvből az első hét lényegében a múlttal, az előzményekkel foglalkozik. Logikus, hogy a szerző fogalmi kérdés tisztázásával kezdi elemzését. Hol is vannak Európa határai? – teszi fel a kérdést. Bár különböző véleményeket sorakoztat fel, úgy tetszik, hozzá legközelebb Oswald Spengler felfogása áll, miszerint feloldódott az a ptolemaioszi világkép, amely úgy vélte, hogy Európa körül forog a többi civilizáció, és valamiféle kopernikuszi fordulatot végrehajtva, arra a következtetésre juthatunk, hogy Európa a sikeres civilizációk egyike... A globalizáció folyamatával, a határok feloldásával Európa, az európai vállalatok vagy éppen az európai eszme is átlépte a kontinens vonalait.

Az Európai Unió keleti bővítése tovább élezi azt a feszültséget, amelyet a kevésbé fejlett országok (Írország, Portugália, Spanyolország, Görögország) korábbi csatlakozása okozott. A hat tagországgal kibővített „21-ek Európájának” fejlettsége a bővüléskor 12-13 százalékkal alacsonyabb lesz az árfolyamparitáson mért egy főre jutó GDP alapján. Ám, fogalmazza meg véleményét Práger László, az Európai Unió döntési kényszer előtt áll, a korábbi állapot elemein, kohézióján, határain túl kell lépni, a világ egészében kell gondolkodni, megőrizve az európai értékeket és a versenyképességet.

A könyv ezt követő öt fejezete gazdaságtörténeti áttekintés, ahol az elemző 1945-től a rendszerváltásig vizsgálja a magyar gazdaság fejlődésének általa legfontosabbnak minősített pontjait. Az egyes fejezetcímek kifejezik, miben és hol látja a fordulópontokat a szerző. Európába elrablása címet viseli a harmadik fejezet, amikor is a nyugati világ csendes asszisztálása mellett Magyarországot kiszakították a fejlett Európából, a tulajdonviszonyok, a vállalati szervezet és szerkezet, a külkereskedelem földrajzi szerkezetének, végül a közigazgatásnak az átalakítása révén. A Mindent vagy semmit? alcímet kapta 1956 és az azt követő időszak. A fejlődés logikája szerint 1956 ősztől magántu-

lajdonon alapuló, a kultúrában és az ideológiában a nyugat-európai eszmeáramlatokra és a többpártrendszerre épülő rendszer alakulhatott volna ki. A szovjet beavatkozással a Nyugat-Európa-hoz való visszatérés ideje elhúzódott és kitolódott, több mint fél évtized kellett ahhoz, hogy újra éledezni kezdjen a magyar reformgondolkodás. A fordulópontot a nyolcvanas években a külgazdasági nyitás jelentette, amely fokozatosan maga után vonta a kül-, a politikai, az emberi, a kulturális kapcsolatok, végül az ország belső működési mechanizmusainak változását.

Hol is állunk ma? A nyugati világ gazdasági munkamegosztásába való reintegrálódás elemeit – azaz EU-érettségünket – veszi górcső alá a könyv hetedik fejezete. Terjedelmét és mondandóját tekintve is ez a kötet legvaskosabb része. A szerző korábbi gondolatmenetéhez hűen úgy látja, hogy a belső gazdasági potenciál a nemzetközi piaci megmérgetetésben mutatkozik meg, a világgazdasági térvesztés vagy -nyerés tehát a versenyképesség fontos mutatója. A nyolcvanas években Magyarország világkereskedelemből való részesedésének drasztikus, a korábbi 0,7-ről 0,4 százalékra való visszaesése a KGST-be való zártságot, súlyos belső gazdasági, versenyképességi problémákat tükrözött. A rendszerváltás után, a kilencvenes évek közepére e helyzet gyökeresen változott meg, 1998-ra a tizenötök Európája 75 százalék feletti arányban részesedett a magyar exportból. Práger László ezzel kapcsolatban túlintegráltságról beszél, ami főként a vámszabad területi kivitel rendkívül gyors növekedésének a következménye. A vámszabad területek pedig a szerző szerint nem igazán integrált részei a magyar gazdaságnak.

Hasonló ellentét párról, gyorsított nemzetköziesedésről tesz említést a szerző a külföldi tőke beáramlása kapcsán. Ennek szerepe Magyarországon jelentősebb lett, mint az Európai Unió tagországaiban vagy a fejlett világ más területein. Mindez egyszerre jelenti a magyar gazdaság korszerűsödését és a hazai cégek kiszorulását. E tényekkel és helyzettel a magyar gazdaságpolitikának számolni kell, figyelembe véve a lehetséges hatásokat és kiutakat. A reintegrálódás fontos elemeként mutatja be a könyv a vállalati struktúra átalakulását, egyik oldalon kisszámú, de tőkeerős multinacionális cég, a másikon nagyszámú, de gyenge kis- és középvállalat színre lépését. Némileg meglepő, hogy a tulajdonosi struktúra változását sorrendben csak ezek után sorolva elemzi a szerző. Arra a következtetésre jut, hogy „olyan magyarországi vállalati struktúra alakult ki, amelyben meghatározó a külföldi tulajdon lett, a magyar nagyvállalatok piaci részesedése messze a kívánatos alá süllyedt.”

Más területeken az Európai Unióhoz való csatlakozás harmonizációs problémákat vet fel, az Európai Unió is hasonló problémákkal küzd. Ide sorolja a szerző a regionális fejlettségbeli, valamint ehhez kapcsolódva a foglalkoztatottságban mutatkozó regionális különbségeket.

Végül vannak olyan területek, ahol egyértelmű Magyarország elmaradása. Gazdasági téren ide sorolható a mezőgazdaság. Ezzel kapcsolatban a szerző azon véleményének ad hangot, hogy önmagában a GDP-nek a mezőgazdaságban való részaránya nem ad választ az agrárszféra, még kevésbé a vidék adott országban betöltött gazdasági-társadalmi szerepére, a vidék térnyerése nem szűkíthető le a mezőgazdasági tevékenység bővülésére. A vidéki népesség helyben tartása ugyanis nemcsak az agrártevékenység révén lehetséges. A legnagyobb lemaradást azonban Práger László olyan szellemi területeken látja, mint az oktatás, a kultúra, ahol a profit rövid távú növekedésére rendszerint nem lehetett számítani. Ebben a fejezetben szó esik még a jövedelmi különbségekről, a népességszámról, az egészségügyről, a lakáshelyzetről mint az emberek életminőségét befolyásoló tényezőkről.

A nyolcadik fejezet Magyarország és az Európai Unió a keleti bővítés megvalósításának küszöbén kissé optimista címet viseli. A felzárkózás és a valóságos integrálódás

fokának mérésére nem elégséges az egy főre jutó GDP mutatója, fontosabb ennél, hogy a magyar és az európai társadalmi, gazdasági struktúrák milyen mértékben közelítenek egymáshoz. Erről összefoglalóképpen azt állapítja meg a szerző, hogy „az elmúlt öt évtized során a gazdaságpolitika és politika a fejlődési, egyensúlyi kényszerek nyomán mindig a közvetlen termelési tényezők növekedését hajszolta. Ebből adódóan háttérbe került a humánszféra: az oktatás, a kultúra, a kutatásfejlesztés, ... a környezetvédelem, az életminőség kérdése, végső soron maga az ember, az egyén.” Tehát a legnagyobb kihívást a humánszféra felzárkóztatása jelenti. Mégis mennyi időt vehet igénybe ez a felzárkózás? – teszi fel a kérdést Práger László. Mivel ennek sebességét az eddigi fejlődésből nem lehet levezetni, Magyarország fejlettségéhez viszonylag közelebb álló és később csatlakozott országok (Írország, Görögország, Portugália, Spanyolország) példáját hívja segítségül a szerző. Ám e példák tanulsága nem egyértelmű, amíg Írország az 1960. évi belépéséhez képest, az EU-átlagot 100 százaléknak véve, 61-ről 108 százalékra növelte egy főre jutó GDP-jét, Görögország ugyanezen mutatója 1981-ben 69, 1998-ban 61 százalék volt. Írország esetében tehát a felzárkózás jóval több, mint egynegyed századot vett igénybe.

Práger László könyve, bár végül is nem ad számszerűen pontos választ, arra a kérdésre, hogy az Európából a bővülő Európába – most nem a csatlakozás, hanem a tényleges felzárkózásra gondolok – való utazás mennyi ideig tart, érdekes olvasmány, rengeteg, némelykor nem eléggé összerendezett tényanyag feldolgozásával.

Becsky Róbert